

ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТАНИЛЦУУЛГА

*Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны аюулгүй
байдлыг хангах тухай хуулийн төслийн талаар*

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна” гэж хүний эрх, эрх чөлөөг хангах төрийн үүрэг, түүнийг хэрэгжүүлэхэд баримтлах үндсэн зарчмыг тунхагласан. Энэхүү зарчим нь төрөөс нийгмийн хэрэгцээ, шаардлагад нийцүүлэн хууль тогтоомжийг тухай бүр нь боловсронгуй болгох агуулгыг өөртөө агуулж байдаг.

Түүнчлэн, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Аравдугаар зүйлийн 2, 3 дахь хэсэгт зааснаар Монгол Улс олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ шударгаар сахин биелүүлэх үүрэгтэй бөгөөд соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон олон улсын гэрээ хүчин төгөлдөр болсон үеэс эхлэн дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ гэж заасны дагуу Монгол Улсын нэгдсэн орсон Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг конвенцын 24 дүгээр зүйлд “оролцогч улс бүр эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд мэдүүлэг өгч буй гэрчийг болзошгүй өшөө авалт, заналхийллээс үр нөлөөтэй хамгаалах, шаардлагатай тохиолдолд уг арга хэмжээг тэдгээрийн гэр бүлийн гишүүд болон ойр дотнын бусад этгээдэд мөн адил хамааруулах зохих арга хэмжээг авах” үүрэгтэйг, мөн Авлигын эсрэг конвенцын 32 дугаар зүйлд “оролцогч улс бүр уг конвенцын дагуу тогтоосон гэмт хэргийн талаар мэдүүлэг өгч буй гэрч, шинжээч, зохих тохиолдолд тэдгээрийн хамаатан садан болон бусад ойрын хүнийг өс хонзон, айлган сүрдүүлгээс үр дүнтэйгээр хамгаалах арга хэмжээг дотоодын эрх зүйн тогтолцоонд нийцүүлэн авах” үүрэгтэй.

Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцын 13 дугаар зүйлд “оролцогч улс түүний нутаг дэвсгэрт эрүүдэн шүүгдсэн хэмээн мэдүүлж буй этгээд эрх бүхий байгууллагад гомдол гаргах, хэргээ шуурхай, шударгаар хянан шалгуулах нөхцөлийг хангахын зэрэгцээ гомдол гаргасан этгээд болон гэрчүүдийг гомдол гаргасан, нотлох баримт гаргаж өгсөнтэй нь холбогдуулан зүй бусаар харьцах, айлган сүрдүүлэхээс хамгаалах арга хэмжээ авах үүрэгтэй”.

Мөн Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 2 дугаар зүйлд “... эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн аливаа хүнийг үр нөлөөтэй эрх зүйн хамгаалалтаар хангах” гэж, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Ерөнхий Ассамблейн 1985 онд баталсан “Гэмт хэрэг, хүчирхийллийн хохирогчдыг хамгаалах үндсэн зарчмын тухай” тунхаглалын 6 дугаар зүйлд “гэмт хэргийн хохирогчийн аюулгүй байдлыг нэн тохиромжтой нөхцөлөөр хангах, мөн заналхийлэл буй тохиолдолд гэрчийг хамгаалах” гэж, Шүүхийн бие даасан байдлын талаарх суурь зарчмын 2-т “Шүүх аливаа хэргийг хэний ч нөлөөнд авталгүйгээр, сэтгэл хөдлөл, дарамт шахалт,

сүрдүүлэггүйгээр шийдвэрлэх”, 7-д “Гишүүн улсын үүрэг нь шүүх эрх мэдлийг чиг үүргээ зохих ёсоор хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай арга хэрэгслээр хангах”-ыг чиглэл болгон гишүүн улс орнуудын хүлээх үүргийг тус тус заасан.

Энэ хүрээнд Монгол Улсын Их Хурлаас баталсан урт болон дунд хугацааны бодлогын баримт бичгүүдэд мөн дээрх олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргийг хэрэгжүүлэх зорилгоор бодлогын баримт бичгүүдэд уг тогтолцоог боловсронгуй болгох чиглэлээр тодорхой заалтуудыг тусгаж оруулсан. Тухайлбал, Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор баталсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 7.4.1-д салбарын эрх зүйн шинэтгэлийг нийгмийн хөгжлийн хэрэгцээ, шаардлагад нийцүүлэн төгөлдөржүүлэх, 7.3.9-д гэрч, хохирогчийг хамгаалах тогтолцоог бэхжүүлэн хэрэгжүүлэх, мөн Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор баталсан “Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 4.2.1.14-т гэрч, хохирогчийг хамгаалах үйл ажиллагааг шинэ шатанд гаргах, 4.1.1.14-т хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах, зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх, үндэсний хууль тогтоомжийг хүний эрхийн олон улсын гэрээ, конвенцод нийцүүлэх ажлыг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх, хуулиас давсан зохицуулалт бүхий дүрэм, журмуудад дүн шинжилгээ хийж, цэгцлэх арга хэмжээ авах талаар тус тус зааж өгсөн.

Монгол Улс анх 2014 онд шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах, гэрч, хохирогчийг хамгаалах, яллагдагч, ялтныг хуяглан хүргэх, яллагдагч, гэрч, хохирогчийг шүүх хуралдаанд албадан ирүүлэх, ялтан шилжүүлэх, оргон зайлсан яллагдагч, ялтныг эрэн сурвалжлах чиг үүрэг бүхий бие даасан албыг байгуулсан боловч 2016 онд Монгол Улсын Их Хурлаас Тахарын албаны тухай хуулийг хүчингүй болгож, уг албаны хэрэгжүүлж байсан чиг үүргийг цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагуудад шилжүүлсэн. Тухайн үед гэрч, хохирогчийг хамгаалах, шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүргийг дагнасан байгууллагад хариуцан хэрэгжүүлж байсан тогтолцоо нь төрийн тусгай албадын үйл ажиллагааны уялдаа холбоо, бүтээмжид эерэг нөлөө үзүүлж байсан болохыг тэмдэглэх нь зүйтэй.

Гэвч өнөөдөр цагдаагийн байгууллага гэрч, хохирогчийг хамгаалах, шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах, яллагдагчийг хуяглан хүргэх, яллагдагч, гэрчийг албадан ирүүлэх, оргон зайлсан яллагдагчийг эрэн сурвалжлах ажиллагааг, харин шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх зэрэг байгууллага ялтныг хуяглан хүргэх, эрэн сурвалжлах, ялтан шилжүүлэх ажиллагааг нь үндсэн чиг үүргийнхээ хүрээнд орон тооны нэмэгдэлгүйгээр хэрэгжүүлж байна. Энэ нь жилээс жилд өсөн нэмэгдэж буй эрүүгийн хэргийн оролцогч, хохирогчийн тоон үзүүлэлттэй уялдахгүй, ачааллын зохистой харьцаа алдагдсан тогтолцоог бий болгосон гэж үзэж болохоор байна.

Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн дагуу улсын хэмжээнд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогч гэрч, хохирогч, тэдгээрийн хамаарал бүхий этгээдийг хамгаалахаар зохицуулсан боловч Тагнуулын ерөнхий газар, Авлигатай тэмцэх газар зэрэг мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах эрх бүхий байгууллагууд одоог хүртэл гэрч, хохирогчийг хамгаалах чиг үүрэг бүхий тусгайлсан алба, нэгж байгуулаагүй нь тухайн байгууллагаас мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж байгаа хэргийн оролцогчдын аюулгүй байдал, эрхийг хангах асуудалд бодит эрсдэл үүсэж болзошгүй нөхцөлийг бүрдүүлж байна. Харин Авлигатай тэмцэх газар шаардлагатай тохиолдолд гэрч, хохирогчийг хамгаалах асуудлыг цагдаагийн байгууллагатай байгуулсан хамтын ажиллагааны гэрээний үндсэн дээр зохицуулж

ирсэн нь аюулгүй байдлыг шуурхай, нэгдсэн байдлаар хангах институцийн тогтолцоо бүрэн төлөвшөөгүй байгааг илтгэж байна.

Цагдаа болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагууд зохион байгуулалтын хувьд хэлтсийн түвшинд дээрх чиг үүргийг хэрэгжүүлж байгаа хэдий ч жилээс жилд өсөн нэмэгдэж буй гэмт хэргийн гаралт, эрүүгийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан холбогдох арга хэмжээг бүрэн хүртээмжтэй, аюулгүй, үр нөлөөтэй хэрэгжүүлэхэд хүндрэл бэрхшээл үүсэж байгааг дараах статистик тоон мэдээллээс харж болно. Тухайлбал:

Монгол Улсын хэмжээнд 2016 онд 27167 гэмт хэрэг бүртгэгдэж байсан бол 2023 онд 35574, 2024 онд 44673, 2025 онд 47480 болж гэмт хэргийн гаралт тасралтгүй өссөн нь хамгаалалтад авах шаардлагатай гэрч, хохирогч болон бусад холбогдох этгээдийн тоо дагаад нэмэгдэхэд шууд нөлөөлж байна.

Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуульд заасан хамгаалалтын арга хэмжээгээр 2016 онд 33 тохиолдлоор 42 хүнийг, 2024 онд 116 хүнийг хамгаалсан бөгөөд 2016-2024 онд нийт 1134 иргэнд 1118 хамгаалалтын арга хэмжээ хэрэгжүүлсэн байна.

Шүүхийн байранд шалган нэвтрүүлэх ажиллагаа 2016 онд 185,081 байсан бол 2025 онд 389,419 болж, шүүх хуралдааны дэг журам сахиулах чиглэлээр 2016 онд 51,769 ажиллагаа гүйцэтгэж байсан үзүүлэлт 2025 онд 90,660 болж тус тус өссөн байна.

Нөгөө талаас, 2016 онд Тахарын алба 800 гаруй алба хаагчийн орон тоотой ажиллаж байсан бол 2025 онд цагдаагийн болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нийт 418 алба хаагч чиг үүргийнхээ хүрээнд дээрх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлсэн нь гэрч, хохирогчийг хамгаалах төрийн бодлого, чиг үүргийн хэрэгжилт, институцийн чадавхыг дахин үнэлж, тогтолцоог боловсронгуй болгох шаардлагыг бий болгож байна.

Хүчин төгөлдөр мөрдөж байгаа Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулиар хамгаалалтад авах субъектийн хүрээг хязгаарлагдмал байдлаар зохицуулсан нь хэт явцуу, өнөөгийн нийгмийн хэрэгцээ шаардлагад нийцэхгүй болсон. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зөвхөн гэрч, хохирогч төдийгүй, тухайн процессыг хэрэгжүүлэгч, бусад оролцогчдыг хамгаалж, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтыг хангаж, олон улсын жишигт нийцсэн үндэсний тогтолцоог бүрдүүлэх шаардлага үүссэн.

Түүнчлэн нийгмийн аюулын шинжээрээ ноцтой хохирол, хор уршиг учруулсан, зохион байгуулалттай гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүд хариуцлагаас зайлсхийх зорилгоор эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогчдод нөлөөлөх, айлган сүрдүүлэх, дарамт шахалт үзүүлэх оролдлого нэмэгдэж буй энэ цаг үед гэмт хэрэг үйлдэгдсэн бодит нөхцөл байдлыг тогтоож, хэргийг шуурхай шалгаж шийдвэрлэх эрх зүйн баталгааг бэхжүүлэх нь нэн түрүүнд шийдвэрлэх шаардлагатай тулгамдсан асуудлын нэг юм. Иймд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэгч болон түүнд оролцогч этгээдийг аливаа гэмт халдлага, заналхийллээс хамгаалах нэгдсэн механизмыг бүрдүүлэх нь дан ганц хамгаалалтын арга хэмжээний асуудал бус, харин нийгэмд шударга ёсыг тогтоох, хууль дээдлэх зарчмыг бодитоор хэрэгжүүлэх, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хараат бус байдлыг хангах төрийн бодлогын салшгүй хэсэг юм.

Одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа гэрч, хохирогчийг хамгаалахад чиглэсэн хууль тогтоомжоор хамгаалалтад авах хүмүүсийн хүрээ, хамгаалалт

хэрэгжүүлэх хүч хэрэгсэл, зохион байгуулалтын хувьд оновчтой бус байдал нь хүний эрхийг зөрчигдөх нөхцөл бүрдүүлжээ. Тухайлбал, хамгаалалтын арга хэмжээ сонгон хэрэглэхэд тухайн хамгаалалт хэрэгжүүлэх тусгай чиг үүргийн оролцоо байдаггүйгээс мэргэжлийн үйл ажиллагааг хүртээмжтэй, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжгүй, зөвхөн эрүүгийн хавтаст хэрэг бүрдсэн үед хамгаалалт авах үндэслэл бий болдог нь шуурхай байдлыг хангаагүй, хамгаалалт авах шийдвэрийг хэд хэдэн субъект гаргах боломжтой байдал нь оновчтой бус хэрэгжүүлсний улмаас хүлээлгэх хариуцлагын тогтолцоо байхгүй, тодорхой төрлийн хамгаалалтын арга хэмжээний талаарх эрх зүйн зохицуулалт хангалтгүйгээс хэрэгжүүлэх боломжгүй зэрэг багагүй тулгамдсан асуудал бий болжээ.

Иймээс дээрх асуудлуудыг шийдвэрлэх зорилгоор, мөн нийгмийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны аюулгүй байдлын тухай хуулийн төслийг боловсруулсан.

Энэ хуулийн зорилтыг “хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэгч, оролцогч болон хуульд заасан бусад хүний амь нас, эрүүл мэндийг гэмт халдлага, заналхийллээс хамгаалах, шүүхийн аюулгүй байдал, шүүн таслах ажиллагааны хэвийн нөхцөлийг хангах, Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны аюулгүй байдлын албаны тогтолцоо, чиг үүрэг, алба хаагчийн эрх зүйн байдлыг тодорхойлоход оршино” гэж томъёолж, дагнасан байгууллага нь хамгаалалтын арга хэмжээ хэрэгжүүлэх мэргэжлийн чиг үүргээ хараат бусаар, бие дааж хэрэгжүүлэх бөгөөд ингэхдээ хамгаалалтад авах хүмүүсийн цар хүрээг өргөжүүлсэн зэрэг олон талын ач холбогдолтой юм.

Уг хуулийн төсөл нь 12 бүлэг, 87 зүйлтэй бөгөөд хамгаалалтын арга хэмжээ, хамгаалалтад авах хүн, шүүхийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаа, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны аюулгүй байдлын алба, алба хаагч хаагчийн эрх зүйн байдлыг цогцоор зохицуулсан.

Хуулиар хамгаалалтын арга хэмжээний хэрэгжүүлэх үндэслэл, журам, түүнд гомдол гаргах процесс, хамгаалалтын арга хэмжээ хэрэгжүүлэхэд бусад төрийн болон төрийн бус байгууллагын үүрэг оролцоог тодорхой болсноороо хамгаалалт хэрэгжүүлэх тогтолцоог шинэ түвшинд гаргасан. Эдгээрийг гадаадын 13 улсын гэрч, хохирогчийг хамгаалах хууль тогтоомжийн хүрээнд харьцуулан судалгааны үр дүнгээр баталгаажуулсан.

Мөн хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хуульд нийцүүлэн боловсруулах бөгөөд хуулийн төсөлтэй холбогдуулан 2013 онд батлагдсан Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийг хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн төсөл, Эрүүгийн болон Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Цагдаагийн албаны тухай хууль, Авлигын эсрэг хууль, Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хууль, Төрийн албаны тухай хууль, Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль, Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, Хүүхэд хамгааллын тухай хууль, Шүүхийн тухай хууль, Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Гүйцэтгэх ажлын тухай зэрэг хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуульд нэмэлт оруулах хуулийн төсөл боловсруулах бөгөөд хуулийн нэр өөрчлөгдсөнтэй холбоотой зарим хуульд өөрчлөлт оруулах хуулийн төслүүдийг тус тус боловсруулна.

Энэхүү төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн үзэл санаанд нийцсэн, Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна” зарчмыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн, хамгаалалтын арга хэмжээний эрх зүйн үндсийг тодорхой болгож, дагнасан байгууллага цагдаа, тагнуул, авлигатай тэмцэх байгууллагаас хамааралгүйгээр чиг үүргээ хэрэгжүүлэх боломж бүрдсэн нь хүний эрх, эрх чөлөө баталгаатай хангагдах суурь нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

Хуулийн төслийг олон нийтээр хэлэлцүүлэх, холбогдох байгууллага, албан тушаалтны саналыг үндэслэн төсөлд зарим засвар өөрчлөлтийг оруулсан болно.

Хуулийн төслийг танилцуулах олон нийтийн хэлэлцүүлгийг 2026 оны 02 дугаар сарын 06-ны өдөр Хууль, зүй дотоод хэргийн яамны хурлын танхимд зохион байгуулсан болно.

---o0o---